

Warszawa 15 listopada 2021 r.

Prof. zw. dr hab. Elżbieta Barbara Zybort
Uniwersytet Warszawski (emer.)

Uniwersytet Wrocławski Dziśkanat Wydziału Filologicznego (6)		
Wpłynęło do WF	19 -11- 2021	Zapisano
Wpł. do jedn. org.	Inst.	Symbol

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Jędrzeja Leśniewskiego „Wkład środowiska bibliotekarskiego w tworzenie ustaw o bibliotekach w Polsce w XX wieku”, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Bożeny Koredczuk, prof. UW, na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2021.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr. Jędrzeja Leśniewskiego zatytułowana „Wkład środowiska bibliotekarskiego w tworzenie ustaw o bibliotekach w Polsce w XX wieku” została napisana pod kierunkiem dr hab. Bożeny Koredczuk, prof. UW. Praca składa się ze wstępu, 7 rozdziałów oraz zakończenia, oznaczonego jako rozdział 8, wykazu wykorzystanych źródeł, spisu ilustracji oraz pięciu załączników i liczy 258 stron.

Już na wstępie recenzji konieczne jest podkreślenie znaczenia podjętej tematyki badawczej. Aczkolwiek wiele pisano na temat starań o uchwalenie ustawy przed II wojną światową, a później po 1945, to mimo rozlicznych prób nie udało się przygotować opracowania zawierającego kompletny obraz ustawodawstwa bibliotecznego w Polsce. W recenzowanej pracy Doktorant podjął próbę całościowego spojrzenia na problem ustawodawstwa bibliotecznego w Polsce począwszy od 1918 roku a także dostrzegł rolę środowiska bibliotekarskiego w przygotowywaniu ustaw bibliotecznych, co zostało odzwierciedlone w tytule pracy. A o tym, jak ważne jest ustawodawstwo biblioteczne dla rozwoju bibliotekarstwa, poziomu wykształcenia tak instytucjonalnego jak i pozainstytucjonalnego, rozwoju nauki i kultury i tym samym kondycji każdego społeczeństwa, nie trzeba nikogo przekonywać. Tym samym rozprawa doktorska Pana mgr. Jędrzeja Leśniewskiego, zarówno jej temat, zakres uwzględnionych problemów jak i sposób ujęcia, wpisuje się w oczekiwania środowiska bibliotekarsko-informacyjnego i wypełnia tę lukę.

Podstawowy wątek tematyczny stanowi polskie ustawodawstwo biblioteczne oraz wkład środowiska bibliotekarskiego w jego tworzenie.

Jak podkreśla Autor, głównym celem pracy „jest udokumentowanie, analiza i ocena aktywności bibliotekarzy oraz pracowników naukowych bibliotek na rzecz prawnego uregulowania sytuacji książnic w kraju”. Osiągnięto to dzięki nakreśleniu celów szczegółowych zawierających się w 3 pytaniach: 1. Jaki był wkład bibliotekarzy i pracowników nauki związanych z tym zawodem w stanowienie prawa bibliotecznego? 2. W jaki sposób i czy w ogóle zostały uwzględnione i zrealizowane oczekiwania środowiska bibliotekarskiego w dekreście o bibliotekach (1946)? 3. Czy zmiany zachodzące w bibliotekarstwie europejskim i amerykańskim miały przełożenie na grunt polski i czy znalazły się w zapisach kolejnych ustaw?” (s.10-11).

Uzyskanie odpowiedzi na podstawowe pytania możliwe było dzięki kwerendum biblioteczno-archiwalnym przeprowadzonym przez Pana mgr. Leśniewskiego,

przestudiowanie fachowego i naukowego piśmiennictwa bibliotekarskiego i oświatowego, przeanalizowanie materiałów ze Zjazdów Bibliotekarzy, dotyczących „walki o ustawę”, z Kongresów Nauki Polskiej czy konferencji bibliotekarskich. Dla uwiarygodnienia uzyskanych informacji Doktorant przybliżył również przemiany społeczno-politycznych o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym, dokonujące się w rozpatrywanym okresie, tworzące klimat sprzyjający podejmowaniu starań w zakresie opracowania ustaw bibliotecznych, odpowiadających oczekiwaniom środowiska, decydentów i samych bibliotekarzy.

Metody wykorzystane dla potrzeb przygotowania tej dysertacji to metoda bibliograficzna, metoda analizy i krytyki piśmiennictwa, metoda biograficzna, metoda historyczna i sporadycznie zastosowano metodę opisową. Dodatkowo, jak zaznacza Doktorant „w zrozumieniu wszystkiego, co towarzyszyło badaniu i analizie rozwiązań prawnych, wykorzystano metodę prawnoporównawczą, w odniesieniu do zapisów kolejnych aktów”. Tak, więc, zastosowane metody zostały właściwie dobrane i są odpowiednie do podjętej tematyki badawczej.

UWAGI OGÓLNE dotyczące struktury pracy i zawartości treściowej.

W odniesieniu do struktury przede wszystkim należy podkreślić, że praca składa się z 7, a nie 8 rozdziałów, bo zakończenie, to zakończenie, a nie rozdział merytoryczny, podobnie jak wstęp nie ma określenia rozdział 1. Rozdziały zostały uporządkowane chronologicznie i ukazują wydarzenia i uwarunkowania, które po sobie następowały.

Dla potrzeb urzeczywistnienia przyjętej koncepcji pracy zostały wyjaśnione podstawowe terminy takie jak prawo biblioteczne jako przedmiot badań, jego definicję a także ukazano rys historyczny rozwoju prawa bibliotecznego w Europie, Stanach Zjednoczonych oraz w Polsce w okresie przed 1918 rokiem. Nakreślenie tła historycznego było niezbędne gdyż w polskich staraniach o ustawę biblioteczną bardzo często odwoływano się do rozwiązań wprowadzanych w innych krajach. Tu sugerowałabym skupienie w jednym miejscu (np. właśnie w tym rozdziale 2.2.) wszystkich rozważań dotyczących rozwiązań zagranicznych, a nie umieszczanie ich w kontekście np. dyskusji o polskiej ustawie, prowadzonej na łamach czasopism bibliotekarskich czy oświatowych (4.3., s. 90, rozdz. 4.4., s.107-109), co w konsekwencji powoduje powtórzenia już wcześniej omawianych/sygnalizowanych zagadnień.

Słusznie w swojej pracy Pan Leśniewski zwrócił uwagę na terminologię związaną z rodzajami bibliotek, stosowaną na terenach wchodzących w skład byłych zaborów, np. bibliotek fundacyjnych, rodowych, wielkoziemiańskich, prywatnych, ordynackich, samorządowych czy oświatowych, gdyż ten zamęt terminologiczny nie ułatwiał, a wręcz komplikował i tak trudne sprawy związane z przygotowywaniem jednolitej ustawy obejmującej różnorodną spuściznę pozaborową. Charakter prawno-społeczny tych podmiotów organizacyjnych był bowiem w okresie dwudziestolecia międzywojennego wielokrotnie przyczyną toczonych sporów wokół projektów ustaw.

Wśród uwag o charakterze ogólnym proponowałabym również zmniejszenie liczby podrozdziałów trzeciego rzędu, odnoszących się np. do poszczególnych Zjazdów Bibliotekarzy, Kongresów czy Konferencji. Aczkolwiek w pełni rozumiem i podzielam koncepcję Doktoranta wyodrębnienia tych spotkań w jednym miejscu, to jednak przy bardzo niewielkiej ich objętości, np. jednej czy dwóch stron dotyczących danego spotkania, można

by je zaprezentować w jednym podrozdziale poświęconych np. wszystkim zjazdom okresu międzywojnia. Dałoby to bardziej proporcjonalne ustrukturyzowanie tekstu.

UWAGI SZCZEGÓŁOWE

Trzeba podkreślić, że pokazanie przez Doktoranta sytuacji i uwarunkowań społeczno-politycznych w II RP, biorąc pod uwagę zróżnicowane społeczeństwo i tradycje panujące na terenie byłych zaborów, jest niesłychanie potrzebne dla lepszego zrozumienia złożoności sytuacji w bibliotekarstwie. Słusznie przybliżył cel jaki państwo nakreśliło przed bibliotekami (służba dla kultury i oświaty w odrodzonym kraju), a także jakie były w tym zakresie oczekiwania społeczne, obawy samorządów zaniepokojonych dodatkowymi obciążeniami oraz jak do tego odnosiło się środowisko bibliotekarzy. Mimo wspomnianej zasadności przedstawiania sytuacji społeczno-politycznej, zupełnie niepotrzebnie Doktorant wielokrotnie ją powtarza w różnych rozdziałach, nie tylko tych dotyczących bezpośrednio sytuacji społeczno-politycznej.

Pan mgr Leśniewski sensownie przypomniał, że podejmowane działania zmierzające do uporządkowania sytuacji prawnej bibliotek w Polsce nie miały charakteru kompleksowego a dotyczyły poszczególnych bibliotek. Pominęto np. biblioteki szkolne. Doktorant odzwierciedlił sytuację bibliotek w różnych zaborach, które w II RP odegrały istotną rolę w rozwoju bibliotekarstwa i wypracowywaniu projektów ustaw. I to zróżnicowanie było największym problemem do objęcia całości spraw bibliotekarskich w projektach ustaw. Dlatego też niezbędne były wyjaśnienia terminologiczne odnoszące się do różnych typów bibliotek, o czym wspomniano wcześniej.

Właściwe było także pokazanie inicjatyw zmierzających do uregulowania sprawy bibliotekarstwa a dotyczących np. powołania Biblioteki Narodowej, działań regulacyjnych o egzemplarzu obowiązkowym, instrukcji opracowania zbiorów, uporządkowanej sytuacji bibliotek akademickich czy fachowych egzaminów kwalifikacyjnych. Chociaż nie pociągnęły za sobą przygotowania i uchwalenia ustawy całościowo opisującej funkcjonowanie bibliotek w kraju to odsłoniły kształtowanie się podwalin polskiej ustawy bibliotecznej, z uwzględnieniem sytuacji politycznej i gospodarczej mającej istotny wpływ na jej kształt.

Istotne dla rozważań o udziale środowiska bibliotekarskiego w tworzeniu ustawy bibliotecznej było przedstawienie postaci wybitnych bibliotekarzy i aktywistów bibliotecznych: Faustyna Czerwijowskiego, Stefana Dembego, Mariana Łodyńskiego (można tu było więcej wspomnieć o CBW i zorganizowanej sieci bibliotek wojskowych), Wandy Dąbrowskiej, Jana Korneckiego (Chłopeckiego), Józefa Janiczka, Józefa Grycza.

Rozdział 4.2. to omówienie tego, co działo się podczas kolejnych zjazdów bibliotekarzy, a dotyczyło dyskusji nad ustawą biblioteczną (s. 65-78) i w dobitny sposób pokazuje brak zgodności poglądów, a także rozumienia celowości opracowania całościowej ustawy, i tym samym podstawowe trudności, które stały na drodze do opracowania takiego aktu legislacyjnego. Niby wszyscy uczestnicy zjazdów uznawali za konieczne powstanie ustawy, ale poza wygłoszonymi słowami nic z tego nie wynikało. Pan mgr J. Leśniewski słusznie podkreślił, że skoordynowane działania na rzecz bibliotekarstwa były w omawianym okresie trudne, spowodowane także rozdrobnieniem zadań i kompetencji w MWRiOP, bowiem różne departamenty decydowały o różnych bibliotekach, o kwestiach finansowych i sprawach personalnych.

W Rozdziale 4.3. (Sprawa ustawy bibliotecznej na łamach czasopism specjalistycznych i naukowych. s. 78-79) Doktorant dokonał analizy tekstów zamieszczonych w „Przeglądzie Bibliotecznym” (s.81-86), „Bibliotekarzu” (s. 86-89), „Przeglądzie Księgarskim” (s.89-92), a w rozdziale 4.4. (Wokół ustawy bibliotecznej w czasopiśmie oświatowym /„Oświata Polska” oraz „Polska Oświata Pozaszkolna”/ i w „Głosie Narodu”, s. 92-113) artykuły zamieszczone w tych czasopiśmie. Natomiast w rozdziale 4.5.5 (Ustawa biblioteczna a Dziennik Urzędowy MWRiOP) przybliżył to, co ukazało się na łamach tego ministerialnego urzędowanego periodyku.

Rozdziały 5, 6 i 7 odnoszą się do spraw związanych z ustawą biblioteczną po 1945 roku. Koncepcja ich prezentacji jest podobna do tej, która została zastosowana w rozdziałach 3 i 4. Ukazują przeobrażenia sytuacji społeczno-politycznej po II wojnie i jej wpływ na uwarunkowania wpływające na prace nad ustawą; omówiono treść *Dekretu o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*; ukazano stanowisko środowiska bibliotekarskiego w stosunku do dekretu prezentowane na łamach czasopism specjalistycznych i naukowych oraz dyskusje prowadzone podczas wydarzeń naukowych i Zjazdów Bibliotekarzy (Krynica 1951, Warszawa 1951, Warszawa 1956, Warszawa 1968) ukazujące dążenie środowiska do uchwalenia ustawy. Analogicznie rozdział 6 odnosi się do *Ustawy z 9 kwietnia 1968 roku o bibliotekach*, a rozdział 7 do *Ustawy z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*.

Wydaje się, że dla udoskonalenia jasności i komunikatywności przekazu na temat prowadzonych prac nad ustawą i wkładu środowiska bibliotekarskiego w jej przygotowanie byłoby kończenie każdego z rozdziałów podsumowaniem i konkluzjami. Szczególnie pożądane byłoby to w odniesieniu do rozdziałów 4,5,6 i 7.

Biorąc pod uwagę, że zaprezentowana analiza tekstów zamieszczonych w wybranych czasopiśmie miała charakter selektywny potrzebne byłoby dołączenie do pracy spisu bibliograficznego wszystkich artykułów, które ukazały się na łamach omawianych czasopism (odpowiednio w okresie międzywojennym i powojennym), gdyż wówczas, w sposób bardzo przekonywujący, ukazano by rzeczywisty udział środowiska bibliotekarskiego w dyskusjach dotyczących poszczególnych projektów ustawy bibliotecznej. A tych tekstów było dużo. Cytowana przez Doktoranta Wanda Dąbrowska wspominała, że w połowie lat 30.XX wieku pojawiło się ponad 200 tekstów odnoszących się do dyskusji wokół ustawy (s.204)

Marzeniem recenzentki byłoby uwzględnienie w pracy, choćby np. w zakończeniu, informacji o tym jakie akty normatywne pośrednio dotyczące bibliotek czy dyskusje na ten temat, przy aktywnym udziale środowiska bibliotekarskiego, toczyły się już po opublikowaniu ustawy z 1997r. Zdaje sobie sprawę, że zasięgiem wykraczałoby to poza ramy chronologiczne nakreślone w tytule pracy, ale problemowo doprowadziłyby rozważania o ustawie bibliotecznej do chwili bieżącej.

Proponowałabym także zamieszczenie w załącznikach innych omawianych projektów ustawy (nie tylko z 1928), nawet kosztem przytaczania *Dekretu o bibliotekach* czy *Ustawy o bibliotekach z 1968 roku* i *Ustawy o bibliotekach z 1997 roku*, zwłaszcza, że dotarcie do nich jest stosunkowo łatwe.

Uzupełnieniem zrzębu głównego pracy jest: Wykaz wykorzystanych źródeł i literatury, liczący 341 pozycji, oraz 30 aktów prawnych, które nota bene powinny zostać wymienione na początku tego wykazu; spis 6 ilustracji oraz 5 załączników (Załącznik 1. Projekt ustawy o

bibliotekach („Polska Oświata Pozaszkolna” 1928), Załącznik 2. „Życie” dod. do „Głosu Narodu”, Załącznik 3. Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi, Załącznik 4. Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach; Załącznik 5. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

W odniesieniu do załączników chciałabym zgłosić uwagi do załącznika nr 2. („Bibliografia tekstów na temat ustawy bibliotecznej, sporządzona na podstawie analizy dodatku Życie do czasopisma Głos Narodu (w układzie chronologicznym”). Zastrzeżenia budzi sposób przygotowania tego spisu, który nie spełnia wymogów sporządzania takich spisów (np. poz. 7: „przywołane teksty” jakie, czyje? Czy pozycje 10: „1928:1 (274); 190:3 (129, 130, 142; 1933:1 (41, 129); „Życie”, 1928, z. 2, s.123”).

Recenzowana rozprawa została starannie przygotowana pod względem edytorskim. Tekst napisany jest ładnym językiem. Autor preferuje proste i czytelne zdania, które czynią z rozprawy tekst jednoznacznie naukowy o wysokich walorach naukowo-poznawczych.

Z trudem znalazłam drobne niedociągnięcia, które z obowiązku recenzyjnego przytaczam:

s.55 zd. 6 od góry: bibliotekiki

s.83 zd. 8 od dołu brak „, „’ w Przeglądzie Bibliotecznym

s. 125, odsyłacz 427 odsyła do czego?

s. 148 , 3 zdanie od góry „a”

s.202, 16 zd. Od góry brak „, „ w Przeglądzie Bibliotecznym.

s.235 niekonsekwentne zapisywanie tytułu czasopisma Życie. Raz jest on podawany w cudzysłowie raz bez, raz kursywą, raz prostą czcionką.

Nie podoba mi się również informacja w przypisach, zawierająca daty urodzenia aktualnie żyjących badaczy, ponadto nie jest to czynione konsekwentnie, np. w przypisie 581, dotyczącym Henryka Hollendra nie ma daty urodzenia.

OCENA PRACY

W podsumowaniu stwierdzam, że mimo wspomnianych uwag dysertacja Pana mgr Jędrzeja Leśniewskiego dotyczy ważnego i aktualnego zagadnienia. Dlatego też oceniając ją należy mocno uwypuklić trafność w wyborze problematyki badawczej. Pracę cechuje poprawność metodologiczna. Nakreślone cele badawcze zostały w rozprawie zrealizowane, zaprezentowane w sposób logiczny i konsekwentny. Pan mgr Jędrzej Leśniewski wykazał się umiejętnością poprawnego wnioskowania, dostrzeganiem perspektyw rozwojowych w badanej problematyce. Wnioski są spójne z celami pracy i zostały należycie wyeksponowane w treści dysertacji.

Doktorant swoją pracę udzielił odpowiedzi na główne pytania badawcze, które dotyczyły:

- wkładu bibliotekarzy i pracowników nauki związanych z tym zawodem w stanowienie prawa bibliotecznego;
- uwzględnienia i realizacji w Dekrecie o bibliotekach (1946) oczekiwań środowiska bibliotekarskiego;

-uwzględnienia w kolejnych zapisach ustaw zmian zachodzące w bibliotekarstwie europejskim i amerykańskim.

Poddane analizie piśmiennictwo potwierdza prawdziwość przyjętej w dysertacji tezy, o wkładzie środowiska bibliotekarskiego w tworzenie ustaw o bibliotekach w Polsce w XX w.

KONKLUZJA

W związku z powyższym uważam, że przedstawiona do recenzji dysertacja spełnia warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki. Tym samym proszę o dopuszczenie Pana mgr Jędrzeja Leśniewskiego do następnych etapów przewodu doktorskiego.

